

ВІДГУК

офіційного опонента Левченка Валерія Валерійовича,
кандидата історичних наук, доцента,

доцента кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін

Одеського національного морського університету

на дисертацію Налівайка Андрія Олександровича

на тему: «Леонід Беркут: український медієвіст на зламі епох»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю

032 «Історія та археологія» з галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

1. Актуальність теми роботи.

Період історії 1910-х – 1930-х рр. для українських земель характеризується масштабними трансформаціями та експериментами у суспільно-політичній, соціально-економічній та культурній сферах, що негативно позначилось на всіх аспектах життєдіяльності людей. Складні умови життя зокрема негативно впливали на діяльність вчених-істориків як суб'єктів розвитку історичної науки, що стикалися з багатьма труднощами у різних сферах. У зазначений період кожен політичний режим різними способами намагався підпорядкувати їх діяльність домінуючій ідеології, а з відкритими супротивниками вів боротьбу. У свою чергу, вчені-історики, по-різному сприймали нові соціально-політичні умови, та шукали способи не тільки для існування, але в деяких випадках і виживання.

Вища школа знаходилася у стані перманентної реорганізації, що не сприяло стабільній науково-педагогічній діяльності. Системи історичної освіти та історичної науки, що зберігалися з часів імперської влади, жодним чином не відповідали запитам кожного нового політичного режиму. У перші роки радянської влади було зроблено кроки до руйнування існуючої системи вищої історичної освіти. Відбулася трансформація організаційних форм (дореволюційна «університетська» форма наукових досліджень була замінена новими різноманітними організаційними формами – науково-дослідні кафедри,

комісії з секціями та підсекціями, які виникали не обов'язково при вищій школі) і змісту (поворот у бік вивчення історії України, історії класової боротьби, революційного руху в Україні і на Заході, історії комуністичної партії тощо) науково-дослідних установ історичного профілю, що в свою чергу змінило наукову орієнтацію і детермінувало, в деякій мірі, плюралізм дослідницької практики. Одночасно з розвитком нових пріоритетних напрямів історичних досліджень, статус другорядних отримують такі історичні напрями як всесвітня історія, русистика, медієвістика, античність тощо.

На зламі 1920-х – 1930-х рр. з продовженням реорганізації вищої школи посилювалися вплив кон'юнктурних політичних реалій на проведення наукової роботи. Тематика і зміст наукових досліджень все тісніше пов'язувалися з більшовицькою ідеологією, що супроводжувалося посиленням адміністративного тиску і контролю. Соціальне походження і політична благонадійність ставали визначальними чинниками в оцінці професійної кваліфікації вчених. У такій атмосфері радянське керівництво безжально розправлялося з проявами вільнодумства. У цей час умови й обставини наукової діяльності почали зловісно змінюватися, ідеологічний тиск дедалі відчутніше поширювався і на представників науки. Зростаючі тенденції централізації і бюрократизації життя негативно вплинули на стан досліджень вчених-істориків, що в 1930-х рр. призвело до посилення негативних тенденцій у розвитку історичної науки. Однією з форм репресій була заборона займатися науковою діяльністю, викладати і навіть друкувати наукові праці. До 1937 р. кадрові чистки у відношенні наукового персоналу відбувалися у вигляді виключення з партії або звільнення з роботи, а в 1937–1938 рр. більшовицька фільтрація призвела до фізичного винищення багатьох вчених-істориків, яких вважали реальними чи потенційними ворогами радянської влади.

У цьому контексті актуальність теми «Леонід Беркут: український медієвіст на зламі епох», яку обрав для дослідження Андрій Олександрович Налівайко не викликає заперечень. Представлена версія її вирішення є оригінальною, відповідає тенденціям сучасної історичної науки, дає можливість

заповнити одну з наукових прогалин в історичній науці та становить значний практичний і пізнавальний інтерес щодо застосування дослідницького інструментарію.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому та оформлення.

Не викликають заперечень сформульовані мета і завдання дисертаційної роботи, які полягають у тому, щоб здійснити наукову реконструкцію інтелектуальної біографії медієвіста Л. М. Беркута (1879–1940), з'ясувати стан наукової розробки теми й актуалізувати джерельну базу дослідження, дослідити зміст, головні напрями і висновки його медієвістичних студій та розкрити їх значення для розвитку історичної науки на тлі встановлення та утвердження радянської влади на теренах України.

Автор чітко сформулював об'єкт і предмет дослідження, окреслив його хронологічні та територіальні межі.

Структура дисертації не викликає принципів зауважень, містить вступ, п'ять розділів, шістнадцять підрозділів, висновки, список використаних джерел та літератури (297 позицій), сім додатків. Запропонована структура роботи є логічною, мотивованою і відповідає досягненню поставлених мети й завдань дослідження та дозволяє зробити спробу всебічно висвітлити коло окреслених питань.

У розділі – «Стан наукової розробки теми та джерельна база дослідження» – дослідник переконливо обґрунтував наукову значущість теми і важливість проблематики для реконструкції біографії та аналізу творчого доробку маловідомого професора Л. М. Беркута. В історіографічному аналізі наукові роботи класифіковано за проблемно-хронологічним принципом. Такий аналіз літератури є доречним та дозволяє проаналізувати згідно тематичних блоків напрацювання вітчизняних та зарубіжних авторів.

Значний науковий інтерес представляють додатки до дисертації, якими автор послуговується при аналізі теоретичного матеріалу та робить посилання в тексті.

Висновки, в яких підведено підсумки виконання дисертаційного дослідження, є логічними, відповідають заявленим завданням, підкреслюють наукову новизну та повною мірою відображають результати проведеного наукового дослідження.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема дисертаційного дослідження повністю узгоджується з метою та завданнями наукової роботи кафедри всесвітньої історії факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та відповідає внутрішньому змісту комплексної кафедральної теми.

Дисертаційне дослідження виконане в рамках двох фундаментальних науково-дослідних тем кафедри всесвітньої історії факультету історії та філософії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова: «Дослідження інтелектуальної історії Європи (від античності до раннього модерного часу)» (№ 113, номер державної реєстрації 0113U002694, 2013-2017 рр.) та «Європейська політична традиція: теорія та практики (V ст. до н.е. – XVII ст.)» (№ 180, номер державної реєстрації 0118U006477, 2018-2022 рр.).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків.

Наукові положення, висновки і результати, викладені в дисертаційному дослідженні А. О. Налівайка слід визнати науково достовірними і обґрунтованими. Вони базуються на застосуванні автором загальнонаукових методів (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення і обмеження), спеціально-історичних методів (проблемно-хронологічний, історико-порівняльний, історико-генетичний, описово-оповідний, біографічний, системний) та методів суміжних наукових дисциплін. Дисертант досить ґрунтовно пояснює зміст застосованих ним підходів (соціальної історії, міждисциплінарного). Саме використання комплексу всіх задіяних підходів, принципів, методів, пласту опублікованих і неопублікованих історичних джерел та наукової літератури дало можливість всебічно розкрити особливості поставлених завдань.

Достовірність отриманих результатів забезпечується публікацією 4 статей у фахових наукових виданнях України, 2 виданнях країн Європейського союзу,

включених до міжнародних наукометричних баз, публікацією 3 статей в інших наукових виданнях України та апробацією отриманих наукових результатів на 6 міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях.

5. Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна.

Отримані А. О. Налівайком результати роботи над темою дисертаційного дослідження є самостійними та характеризуються новизною. Новизна одержаних автором наукових результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим комплексним дослідженням біографії та інтелектуального надбання професора-медієвіста Л. М. Беркута.

Спираючись на вперше введені до наукового обігу архівні матеріали було відтворено наукову біографію Л. М. Беркута та висвітлено основні етапи становлення його як вченого-історика. Практично всі використані дисертантом архівні документи вводяться до наукового обігу вперше.

Науковою цінністю дисертаційної роботи є те, що введено до наукового обігу комплекс архівних історичних джерел, який вперше дозволив оцінити внесок Л. М. Беркута в розвиток медієвістики та розкрив певні аспекти і особливості історії розвитку медієвістики як окремої галузі історичної науки на теренах України в 1920-х – 1930-х рр.

Висновки дисертації цілком об'єктивно відображають конкретні здобутки автора при розробці теми загалом. Кожен підрозділ закінчується короткими висновками, а в кінці всіх розділів вміщені ґрунтовні висновки, які акумулюють викладений матеріал. На підставі проведеного наукового аналізу А. О. Налівайко підкреслює, що головним результатом дисертаційного дослідження стало комплексне вивчення та максимально можлива реконструкція біоісторіографічного портрету медієвіста Л. М. Беркута.

6. Практичне значення одержаних результатів.

Цінність наукових результатів та положення дисертаційного дослідження, здійсненого А. О. Налівайком, полягає в тому, що в ньому вперше запропоновано рішення важливого наукового завдання – комплексне історичне

дослідження, яке суттєво розширює відомості про розвиток медієвістики як окремої галузі історичної науки в УРСР в 1920-х – 1930-х рр.

Результати наукового пошуку знайшли достатню апробацію, а основні результати дослідження викладені у публікаціях А. О. Налівайка в наукових фахових виданнях. Робота має практичне значення, а її основні результати і положення можуть бути використані в узагальнюючих працях з всесвітньої історії, історії України, історії історичної науки, історії науки, в історико-біографічних дослідженнях, у посібниках зі спеціальних історичних дисциплін, у розвідках при підготовці праць історико-краєзнавчого та науково-популярного характеру, розробці спецкурсів, у лекційній роботі тощо.

7. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

Внаслідок аналізу дисертаційної роботи та публікацій автора порушень академічної доброчесності не виявлено. У роботі відсутні елементи фальсифікації чи фабрикації тексту.

8. Зауваження та рекомендації до дисертації.

Суттєві недоліки у науковій роботі дисертанта А. О. Налівайка відсутні. Загалом, позитивно оцінюючи достатньо високий науковий рівень дисертаційного дослідження, в ньому, як у будь-якій науковій праці зустрічаються окремі дискусійні положення і твердження, які викликають запитання та потребують уточнень або пояснень, як змістовного (наукового), так і технічного характеру. Зокрема:

1) В аналізі історіографії теми дослідження варто було б використати історіографічні праці українських істориків діаспори Д. І. Дорошенка («Огляд української історіографії», Прага, 1923, 221 с.) та О. П. Оглоблина («Ukrainian Historiography. 1917–1956», The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S., 1957, vol. V–VI; перевидано українською мовою «Українська історіографія. 1917–1956», Київ, 2003. 252 с.). Також необхідно було проштудіювати працю українського історика пізньої радянської доби А. В. Санцевича («Українська радянська історіографія», Київ, 1984. 144 с.).

2) До джерельної бази дослідження слід було долучити аналіз серіальних видань, основними різновидами яких є наукові періодичні видання, журнали і газети. У наукових виданнях 1920-х – 1930-х рр. вчені розміщували розвідки, рецензії, огляди та інші публікації, які відображали напрями їх наукової діяльності. Специфічною рисою популярних журналів і газет зазначеного періоду як історичного джерела є комплексний і синтетичний характер, в яких представлено багато офіційної, документальної, поточно-хронікальної, особової та іншої інформації щодо подій того часу, які різнопланово їх висвітлюють, реконструюють інтер'єр та передають дух епохи.

3) Загалом робота могла бути посилена за рахунок уваги до проблем трансформації та становища системи освіти і науки на різних етапах 1910-х – 1930-х рр. (1917–1920 рр., перша половина 1920-х рр., 1928–1933 рр., друга половина 1930-х рр.), що особливо важливо при розгляді умов діяльності представників наукової спільноти.

На нашу думку, зазначені вище окремі зауваження не мають концептуального характеру та не знижують загалом високого науково-теоретичного рівня рецензованої дисертації.

Висновки щодо дисертаційної роботи.

Загалом слід констатувати, що дисертант успішно реалізував свій дослідницький проект, у ході якого продемонстрував високий рівень теоретико-методологічної підготовки, значні аналітичні здібності, здатність акумулювати досвід української та зарубіжної історіографії для характеристики досліджуваних явищ і процесів. Не викликають сумнівів достовірність та обґрунтованість висновків даного дослідження. Високий дослідницький рівень наукової роботи, глибина використаного дисертантом різного виду історичних джерел, аналіз наукової літератури за напрямом дослідження, повнота розкриття теми дають підстави вважати, що завдання, які ставив перед собою дисертант, успішно виконані й цілком втілені у висновках, які є обґрунтованими. Отже, дисертація Андрія Олександровича Налівайка представляє собою оригінальне та завершене наукове дослідження, яке

дозволяє у сукупності вирішити заявлене наукове питання та в певній мірі заповнити історіографічну прогалину.

Дисертація «Леонід Беркут: український медієвіст на зламі епох» за своїм змістом відповідає вимогам «Тимчасового порядку присудження доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 року (зі змінами) та вимогам до оформлення дисертації (наказ Міністерства освіти і науки № 40 від 12 січня 2017 року зі змінами, внесеними згідно з наказом № 3759 від 31 травня 2019 року), вимогам «Положення про здобуття наукового ступеня доктора філософії в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова (нова редакція)», затвердженого наказом ректора від 29 червня 2022 року та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року зі змінами внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 року, а її автор – **Налівайко Андрій Олександрович** заслуговує на присудження йому наукового ступеню доктор філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

22 січня 2024 р.

Офіційний опонент:
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних і
гуманітарних дисциплін
Одеського національного
морського університету

Левченко В. В.

Підпис к. і. н., доцента В. В. Левченка
«ЗАСВІДЧУЮ»

Вчений секретар
Одеського національного
морського університету
доцент ОНМУ

Коробко Т. О.

22 січня 2024 р.